

ข่าวประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110 ■ โทรศัพท์ 0-2649-5000 ภายใน 15666 ■ โทรสาร 0-259-6172

114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทรศัพท์ 0-2649-5000 ภายใน 15666

ส่วนวิเทศสัมพันธ์และสื่อสารองค์กร ได้จัดระบบข่าวสื่อสิ่งพิมพ์ สนใจดูรายละเอียดได้ที่ <http://news.swu.ac.th/newsclips/>

ข่าวจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับประจำวันที 29 เดือนเมษายน พ.ศ.2563 หน้า 1,18 มูลค่าข่าว 1,028,928.-

จาก 'ดอย' สู่ 'เล'
เศรษฐกิจนอกระบบยุคโควิด-19
จุดประกาย > 18

จาก 'ดอย' สู่ 'เล' เศรษฐกิจนอกระบบยุคโควิด-19

โครงการ 'ข้าวแลกปลา'
เริ่มต้นจากปัญหาของ
กลุ่มชาติพันธุ์ แต่หลังโควิด-19
ระบบเศรษฐกิจย่อยนยุค
จะเป็นทางเลือกสู่ความมั่นคง
ทางอาหารได้หรือไม่

● นฤมล กับปาน
กรุงเพชรบุรี

การแลกเปลี่ยนข้าวปลาอาหารระหว่างชุมชน คือวิถีของชนในอดีตนับตั้งแต่สมัยยังไม่ใช้เงินตราเป็นตัวกลาง ซึ่งแม้จะยังคงหลงเหลืออยู่บ้างแต่ก็ค่อยๆ หายไปจากวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชาติพันธุ์ที่เริ่มประสบปัญหา แม้จะทำการปลูกข้าวหรือออกเรือหาปลาได้

แต่การนำผลผลิตของตนออกจำหน่ายก็ไม่ใช่เรื่องง่าย ไม่ว่าโดยเงื่อนไขของการจำกัดการเดินทาง หรือการปิดสถานที่เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา การรื้อฟื้นรูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชน จึงเป็น 'ทางเลือก' ที่ถูกคาดหวังให้เป็น 'ทางรอด' ในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป ไม่แตกต่างแบบเกิดขึ้นในช่วงที่ชุมชนปากเกาะอยู่ในภาคเหนือต้องเผชิญกับฝุ่นควันและไฟป่า ทว่ายังผลิตข้าวได้ ส่วนชุมชนชาวเลรายไย ในจังหวัดภูเก็ต แม้จะหาปลาได้ แต่ไม่มีที่ขาย เมื่อขาดรายได้ รายจ่ายยังคงมี พวกเขาจึงไม่มีเงินพอสำหรับซื้อข้าวสาร แทนที่จะรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล-กะเหรี่ยง จึงปรับวิถีการแลกเปลี่ยนแบบดั้งเดิมมาใช้ภายใต้ 'โครงการข้าวแลกปลา' เศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดในสถานการณ์ฉุกเฉิน

บ้านเรอมีข้าว บ้านอันมีปลา

ชี สุวิธาน ตัวแทนชาวปากเกาะและในบทบาทของนักวิชาการ ผศ.ดร.สุวิธาน พัฒนาไพโรจน์ แห่งวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เล่าว่า เมื่อได้รับข่าวจากพี่น้องชาวเลว่าพวกเขาไม่สามารถที่จะขายปลาได้เช่นเคย ในฐานะที่เป็นเครือข่ายเดียวกันภายใต้

‘สหกรณ์ผู้ปลูกพืชเมืองแห่งประเทศไทย’ เป็นเหมือนพี่เหมือนน้อง เมื่อพี่เดือดร้อนน้องก็พร้อมยื่นมือช่วย

ในเมื่อชาวเลขาดแคลนข้าวแต่มีปลา ในขณะที่ชาวปากเกาะญอมีข้าวเพียงพอ แต่เนื่องด้วยเหตุไฟป่าทำให้วุ่นดับไฟจนไม่มีเวลาหาผักหาปลาอย่างเคย การแลกเปลี่ยนแบบไร้เงินตราจึงเริ่มต้นขึ้น โดยใช้แนวคิด **‘เศรษฐกิจวัฒนธรรม P2P Resolution’** การแบ่งปันที่ไม่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง โดยอาศัยความร่วมมือ 2 ลักษณะ คือ 1.People to People ให้ประชาชนกับประชาชนได้มีพื้นที่ และโอกาสได้ใช้ศักยภาพทุนทางนิเวศวัฒนธรรมแบ่งปันและแลกเปลี่ยนกันโดยไม่ผ่านรัฐ นักธุรกิจ หรือพ่อค้าคนกลาง และ 2.Producers to Producers ให้ผู้ผลิตกับผู้ผลิต ที่มีสายสัมพันธ์อุปสงค์อุปทานเดียวกัน ได้มีพื้นที่และโอกาสใช้ศักยภาพทุนทางผลิตภัณฑ์ของกันและกันในการแลกเปลี่ยน

ทั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ร่วมกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ มูลนิธิชุมชนไท และองค์กรภาคีเครือข่าย โดย **อภินันท์ ธรรมเสนา** หัวหน้ากลุ่มงานสื่อสารความรู้ และเครือข่ายสัมพันธ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เล่าว่า ศูนย์มานุษยวิทยาฯ ทำงานตามมติคณะรัฐมนตรีมาตั้งแต่ปี 2553 ในการขับเคลื่อนแผนนโยบายการฟื้นฟูวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลและชาวกระเหรี่ยง ซึ่งงานส่วนใหญ่คือการช่วยเหลือ การพัฒนาศักยภาพกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองกลุ่มเป็นหลัก โดยสร้างเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน

“จริงๆ ในงานวันชนเผ่าพื้นเมืองของทุกปี จะมีกิจกรรมหนึ่งที่เรียกว่า ข้าวแลกปลา เราก็เลยหยิบทุนเดิมที่มีอยู่ขึ้นมาทำเป็นโปรเจกต์ที่ใหญ่ขึ้นในการช่วยเหลือกลุ่มชาติพันธุ์ให้รอดพ้นวิกฤติโควิดนี้ และทำหน้าที่เป็นตัวกลางคอยประสานงานกับชาวกระเหรี่ยงทางเหนือและชาวเลฝั่งอันดามัน”

โดยแบ่งการทำงานแบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายระดมข้าว ซึ่งก็คือชาวกระเหรี่ยง, ฝ่ายระดมปลา นั่นก็คือชาวเล, ฝ่ายประชาสัมพันธ์และระดมทุน ทางประมาณเพื่อใช้จ่ายในการขนส่งแลกเปลี่ยนข้าวกับปลานั้นเอง และอีกฝ่ายก็คือฝ่ายจัดส่ง ซึ่งศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรช่วยพอร์ตงบประมาณด้วยส่วนหนึ่ง และมีภาคเอกชนที่สนใจเป็นพันธมิตรด้วย เช่น บริษัทขนส่ง 360 TRUCK ที่ขนข้าวกับปลาจากเชียงใหม่และตากไปส่งยังภูเก็ต

“ล่าสุดมีกองทัพอากาศที่สามช่วยในการขนข้าวจากพี่น้องชาวอีสานส่งไปยังชาวเล เพราะหลังจากที่เราได้สื่อสารผ่านโซเชียล จังหวัดยโสธรที่เขามีข้าวหอมมะลิและสามารถรวบรวมได้ก่อนจึงติดกับภูเก็ตและส่งไปแล้วเมื่อวันที่ 20 ที่ผ่านมาถือเป็นตัวอย่างโครงการระดมทุนทางสังคมที่เป็นรูปธรรม”

การเดินทางของอาหาร

มูลนิธิชุมชนไท เป็นหนึ่งในผู้สนับสนุนและตัวกลางในการช่วยให้โครงการครั้งนี้ผ่านไปได้อย่างราบรื่น ซึ่งทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลหลายชุมชนในพื้นที่ 5 จังหวัดชายฝั่งอันดามัน ได้แก่ ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง

ไมตรี จงไกรจักร ผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไท เล่าว่า มูลนิธิเป็นเพียงตัวกลางในการจัดระบบการบริหารงาน ขอความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ และผลักดันให้ชาวบ้านรวมกลุ่มบริหารจัดการตนเอง หาปลาเพื่อนำมาแปรรูป รวมถึงประสานเรื่องการส่งมอบแลกเปลี่ยนสินค้า

หากกังวลเรื่องความปลอดภัยว่าการขนส่งนี้อาจจะเป็นการแพร่เชื้อไวรัสหรือไม่ ผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไทบอกว่า ภูเก็ตมีระบบป้องกันการแพร่ของเชื้อไวรัส เช่น การฉีดพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อ และปฏิบัติตามมาตรการป้องกันโรคเบื้องต้น ไม่ว่าจะเป็นสวมหน้ากาก เว้นระยะห่างทางสังคม และล้างมือบ่อยๆ

“เรามีการวางระบบการทำงานไว้ เพราะสิ่งที่เรากังวลมากที่สุดคือการขนส่ง เนื่องจากต้องใช้ทรัพยากรพอสมควร ทั้งรถในการขนส่ง ค่าน้ำมัน คนขับรถ โทเอนจะความปลอดภัยเพื่อที่จะไม่เป็นการไปแพร่เชื้อในพื้นที่อื่นด้วย จึงประสานกับทางหน่วยงานรัฐเรื่องการขนส่งสิ่งของเพื่อการอุปโภคบริโภค ซึ่งรัฐก็มีข้อยกเว้นตรงนี้ให้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องมีการตรวจวัดอุณหภูมิของคนขับอยู่เรื่อยๆ ตามจุดตรวจเช็ค และใช้คนในการขนส่งให้น้อยที่สุด” อาจารย์ชิต อธิบายเสริม

ในส่วนของการขนส่ง จะมีหน่วยงานกลางในการรวบรวมข้าวสารและปลา ชาวปากเกาะญอราวๆ 23 ชุมชนใน 3 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก จะรวบรวมข้าวคนละเล็กละน้อยๆ ประมาณ 6,000 กิโลกรัม จากนั้นคนในเมืองจะมารับข้าวบนดอยลงไปยังตัวเมือง และส่งต่อไปยังตัวกลางที่มูลนิธิชุมชนไท ผังชุมชนไทก็จะรวบรวมปลาจากชาวเลส่งไปยังศูนย์มานุษยวิทยาฯ เพื่อส่งต่อไปยังชุมชนบนดอย แสดงให้เห็นถึงพลังของการแลกเปลี่ยนบนฐานศักยภาพของชุมชนและทุนทางวัฒนธรรมที่มี นี่คือหัวใจของการทำงานในโครงการนี้

การแบ่งปันคือหัวใจ

สำหรับอัตราการแลกเปลี่ยนนั้น อาจารย์ชิบบอกว่า ไม่นับเรื่องเศรษฐศาสตร์ หรือการค้าขายที่ต้องใช้เงินเป็นตัววัด ด้วยว่าจะได้ปลาแห้ง 1 กิโลกรัม ต้องใช้ปลาสดถึง 10 กิโลกรัม แต่ถ้านับอัตราแลกเปลี่ยนที่เป็นราคาจริงๆ จะได้เป็นข้าวสาร 4 กิโลกรัมต่อ ปลาแห้ง 1 กิโลกรัม

“เราไม่ได้คิดแค่อัตราแลกเปลี่ยนของเมล็ดข้าวกับ

ตัวปลา แต่เราคิดถึงเรื่องการแบ่งปัน ความยั่งยืนของความสัมพันธ์คนกับคนมากกว่า และสิ่งที่สำคัญคือเราพยายามคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติด้วย ลองคิดว่าถ้าเราเอาปลา 4 กิโลกรัมจากเขา เขาต้องหาปลาให้เราถึง 40 กิโลกรัม เรามองว่ามันทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป”

อัตราการแลกเปลี่ยนของข้าวจากปลาเกะญอกับปลาของชาวเล จึงหันราคาเหลือเพียงครึ่งเดียว คือ ข้าวสาร 16 กิโลกรัม ต่อปลาแห้ง 2 กิโลกรัม “ความแฟร์ในสถานการณ์เช่นนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคา แต่ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจในการแบ่งปัน และไม่เดือดร้อนตัวเอง ซึ่งเราได้ดูข้าวในยุ้งเราแล้วเพียงพอต่อการกินทั้งปีแน่นอน”

โดยรอบแรกข้าวจากภาคอีสาน 9,000 กิโลกรัม กับปลาแห้ง 1,500 กิโลกรัม ในอัตราการแลกเปลี่ยนข้าวสาร 4-6 กิโลกรัมต่อปลาแห้ง 1 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับชนิดปลาด้วย อย่างที่แลกเปลี่ยนปลาไส้กอก ปลาข้างเหลือง ส่วนข้าวมาจากจังหวัดยโสธร อำนาจเจริญ อุบลราชธานีรวมกัน ซึ่งในวิกฤติเช่นนี้ **อัตราการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นธรรมคงไม่สำคัญเท่ากับน้ำใจในการแบ่งปัน**

“ในการแจกจ่ายให้กับชาวบ้าน จะใช้ระบบชุมชนอย่างเราส่งไปให้ภูเก็ต 5 ตัน ส่งไปให้พังงา 4 ตัน ทางเครือข่ายชาวเล เครือข่ายชุมชนก็จะไปจัดการเอง และเน้นกลุ่มเปราะบางก่อน พยายามกระจายความช่วยเหลืออย่างทั่วถึง” ผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไท อธิบาย

ทั้งนี้เพื่อการอยู่รอดร่วมกันทั้งชาวตอย ชาวเล และปลาทะเล โดยที่ชุมชนปลาเกะญอเองพึงพอใจที่จะแลกเปลี่ยนในอัตรานี้ เพราะแลกเปลี่ยนเท่าที่จะกิน กินเท่าที่มี และคิดถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศเป็นหลัก

โมเดลเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรม

อภินันท์ในฐานะหัวเรือใหญ่มองว่า การแก้ปัญหาเช่นนี้

สะท้อนให้เห็นระบบการจัดการของรัฐที่อาจไปไม่ถึงคนกลุ่มน้อย หรือคนชายขอบ ซึ่งบางคนไม่มีบัตรประชาชน จึงเข้าถึงเงินเยียวยาต่างๆ แคมเปญเข้าถึงสัญญาบัตรชีพบัตรดอยก็ไม่ใช่ใจ เช่นกันกับบนเกาะ และหากมองในระดับที่สูงขึ้นจะเห็นว่าสิ่งที่เป็นปัญหาสำหรับงานนี้ ก็คือกลไกการพัฒนาของรัฐที่เน้นการพัฒนาแบบสมัยใหม่ เน้นเรื่องการตลาด เช่น ระบบการแลกเปลี่ยนเงินตรา ซึ่งหากวันหนึ่งไม่มีเงินตราแลกเปลี่ยนจะทำอย่างไร อีกอย่างคือชาวเลส่วนใหญ่ที่เคยอยู่ในวิถีชีวิตดั้งเดิมต่างออกมาเป็นแรงงานในภาคธุรกิจท่องเที่ยว การจัดการตนเองบนฐานภูมิปัญญาเดิมผ่านกลไกที่ไม่ได้พึ่งพารัฐบาลมากนักอาจจะเป็นหนึ่งในทางออกที่ดีทีเดียว

อย่างไรก็ตามโครงการข้าวแลกปลาจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนหรือไม่นั้น เชื่อว่าทุนทางวัฒนธรรมสามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาคือสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของคนในพื้นที่นั้นๆ ได้ เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้มีศักยภาพที่จะมาแข่งขันในโมเดลธุรกิจ ถ้าไม่ให้พื้นที่พวกเขาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น นั่นเท่ากับว่าเรากำลังผลักเขาออกจากระบบ กลายเป็นคนชายขอบโดยสมบูรณ์

ในอนาคตโครงการข้าวแลกปลา อาจพัฒนาเป็นโมเดลแก้ปัญหาในช่วงวิกฤติที่ฐานข้อมูลเครือข่าย ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์

“โจทย์หนักหลังจากนี้คือ ทำอย่างไรเพื่อที่จะรับมือกับวิกฤติเช่นนี้ได้อยู่หมัด ไม่ใช่แค่เกิดวิกฤติที่กังวลระดมทุนกันที่ จะดีกว่าไหมถ้าเรามีการวางแผนระยะยาวไว้ก่อน ถ้าผ่านพ้นวิกฤตินี้ไปแล้วเราก็จะมีระบบที่เข้มแข็งขึ้น หลังจากวิกฤติมันจะเป็นบทเรียนที่เราต้องออกแบบระบบที่ดีขึ้นแล้วก็สามารถแก้ปัญหาได้จริงมากขึ้น โดยที่ไม่ใช่การทำงานแบบเฉพาะหน้าอีกต่อไป” อภินันท์ทิ้งท้าย